

CONCEPTUL DE SFERE ALE JUSTIȚIEI ÎN APĂRAREA PLURALISMULUI ȘI EGALITĂȚII

HENRIETA ANIȘOARA ȘERBAN*

Abstract. *The study approaches the theory of distributive justice as presented in Michael Walzer's work. The complex approach of the author is philosophical, sociological, historical and moral. The analysis follows the relation between shared ideals and minimalism, investigating the social goods as spheres of justice. The argument of the author sustains the distinction between the minimalist and maximalist perspectives on justice and unfolds an original defence of the plurality of the cultural creations of humanity and at the same time, of the shared ideals valued and commonly understood by people in community and society. At Walzer there is a communitarian pulse of life, a dynamics of creating and maintaining shared values, specific to each society, while each society is seen as a specific community.*

The totality of the values shared by people within society represent a specific form of pluralism that may constitute the sole legitimate foundation for justice. Walzer starts from a theory of the social goods and not from a theory of the human nature, or social contract. The place of the social contract is kept by the fabric of the shared values and ideals. Within this context, each social good should be distributed by a logic governed by these shared social meanings and ideals. People produce, distribute and exchange social goods, in a daily life which is unconceivable without these clear shared social meanings and ideals. The spheres of justice — presented as a cultural and historical reality — are evaluated in relation with their function to generate complex equality and minimalist justice, maintaining thus inequality to a complex minimum, too. The society of delimited spheres of justice is a society of complex equality, and minimalist justice. This minimalist justice, who is correlated closely with complex equality, constitutes the foundation for a tolerant and pluralist society.

The study evaluates the implications of the cultural and historical dimensions of the spheres of justice. To set these ideas in perspective, the research includes a synthetic comparison with the Rawlsian theory of justice, in their common and different aspects and then it presents the ideas exchange between Dworkin and Walzer.

* CS III dr. la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române; membru corespontent al Academiei Oamenilor de Știință, henrietaserban@gmail.com.

Although famous through the distributive theory of justice, Walzer's work gains substance given this generous concept of the shared moral ideals and shared values, the foundation of society and a conceptual basis that explains both the distributive theory of justice and the complex equality, as well as his perspectives on democracy and freedom.

Keywords: *shared ideals, spheres of justice, distributive justice, complex equality and minimalist justice.*

Introducere

Teoria distributivă a dreptății și ideile despre egalitatea complexă prezentate în lucrarea *The Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality* (1983)¹ sunt doar o parte din aportul intelectual care a făcut din Michael Walzer² un gânditor american marcant în lumea ideilor politice contemporane, renumit prin intervenția sa în dezbaterile critice a liberalismului actual. Demersul acestui autor este complex, fiind deopotrivă filosofic, sociologic, istoric și moral, iar contribuția sa esențială constă în elaborarea *teoriei distributive a dreptății*.

Preocupările autorului sunt multiple. Michael Walzer a scris pe teme care aparțin istoriei ideilor politice, despre națiune, cetățenie, nesupunere civilă, revoluție, comunitarism, religie, legi morale, dreptate, război, intimidare etc. Conceptele prin care s-a impus sunt izvorâte din preocupările unui gânditor comunitarist care elaborează o critică specială a liberalismului. Cele două teme de reflecție celebre pe care se bazează cartea, cuprinse și în sintagmele folosite în titlu, sunt: *teoria distributivă a dreptății* și *egalitatea complexă*. Aceste sintagme sunt construite pe concepția nuanțată despre dreptate pe care o argumentează autorul. Esențiale sunt din această perspectivă două dimensiuni: dreptatea *restrânsă* (sau *perspectiva minimalistă asupra dreptății*) și dreptatea *extinsă* (sau *perspectiva maximalistă asupra dreptății*). Distincțiile pe care le operează autorul își au sursa într-o perspectivă personală asupra liberalismului, mai importantă decât simpla aplecare spre claritate.

De la shared ideals la minimalism

Argumentația autorului, care susține distincția dintre perspectiva *minimalistă* și cea *maximalistă* asupra dreptății, constă dintr-o apărare originală a pluralității

¹ Michael Walzer, *The Spheres of Justice: A defense of pluralism and equality*, New York, Basic Books, 1983.

² Michael Walzer a absolvit Universitatea Brandeis și a fost timp de mai mulți ani Fulbright Fellow la Cambridge, înainte de a-și face studiile doctorale la Universitatea Harvard între 1957 și 1961. După o activitate profesorală la Universitatea Princeton, a predat timp de doisprezece ani teorie politică și chestiuni legate de administrația publică, la Harvard, pentru a intra în 1980 într-un program de Studii Aprofundate care i-a oferit cadrul spiritual și material favorabil studiilor sale. Profesorul Walzer este activ și politic, militând împotriva intervenției americane din Vietnam, nu s-a cantonat exclusiv în tărâmul ideilor politice. Această militanță împreună cu activitatea sa editorială de la revistele „Dissent” și „New Republic” i-au consacrat faima de gânditor de stânga în SUA. De interes este și poziționarea sa în problematica războaielor drepte și nedrepte.

creațiilor culturale ale umanității și a idealurilor împărtășite (*shared ideals*) de oameni în societate. La Walzer putem evidenția un puls comunitarist al vieții, o dinamică de creare și menținere de valori împărtășite, specifică fiecărei societăți și fiecare societate este dintr-o asemenea perspectivă o comunitate. Totalitatea valorilor împărtășite de oameni într-o societate reprezintă un pluralism anume care poate să constituie singurul fundament legitim pentru dreptate. Walzer pornește de la o teorie a bunurilor sociale și nu de la o teorie a naturii umane sau de la vreo teorie a contractului social. Locul contractului social este ținut de țesătura de valori și idealuri împărtășite de comunitate. Argumentul său arată că fiecare bun social trebuie să fie distribuit după propria sa logică distributivă. Această logică distributivă reflectă de fapt existența unor semnificații sociale împărtășite (*shared social meanings and ideals*) de fiecare societate, în niște moduri specifice, în legătură cu aceste bunuri sociale, care trebuie să fie distribuite într-un mod drept. Oamenii sunt cei care produc, împart sau schimbă între ei aceste bunuri sociale în contextul firesc al vieții lor de zi cu zi. Ei n-ar putea desfășura aceste activități dacă nu ar împărtăși anumite semnificații (clare și comune tuturor) ale bunurilor respective.

Deoarece bunurile sociale împărtășite au fiecare un specific validat de semnificațiile sociale împărtășite și de asocierea acestuia cu anumite idealuri, acestea se vor trata/distribui în mod diferit: „Bunuri sociale diferite se cuvine să fie distribuite din motive diferite, în acord cu diferite proceduri și de către agenți diferiți; și toate aceste diferențe provin din diferențele de înțelegere a bunurilor sociale însele — produsul inevitabil al particularismului istoric și cultural”.³

Teoria sferelor dreptății corelează semnificațiile sociale, bunurile și distribuțiile acestora. „Atunci când semnificațiile sunt distincte, distribuțiile trebuie să fie autonome. Fiecare bun social sau set de bunuri constituie un fel de sferă distributivă în cadrul căreia sunt potrivite numai anumite criterii și aranjamente. Bani sunt astfel nepotriviti pentru sfera structurilor ecleziastice, reprezentând o intruziune a unei alte sfere. Tot astfel pioșenia nu ar aduce niciun avantaj în piață, așa cum a fost piața înțeleasă în mod obișnuit”.⁴

Pentru Walzer, sfere ale justiției sunt o diversitate de „zone” sociale, politice, culturale, economice etc.: cetățenia; apartenența la o comunitate; securitatea și bunăstarea socială; banii și bunurile; pozițiile oficiale; munca; timpul liber; educația; dragostea; înrudirea; grația divină; recunoașterea și puterea politică.

Bunurile sociale ca sfere ale dreptății

Pe scurt, bunurile sociale sunt „bunuri” pentru că interpretarea acestora în societate le conferă statutul de bunuri. Distribuția și semnificația unui bun nu poate influența și în niciun caz nu poate dicta distribuția sau semnificația unui alt bun.

³ M. Walzer, *op. cit.*, p. 6.

⁴ *Ibidem*, p. 10.

Principiile distributive aplicate bunurilor sociale trebuie să fie adecvate bunurilor concrete ce urmează a fi distribuite și culturilor care le conferă statutul acesta, de bunuri. Astfel, Walzer se pronunță în favoarea unei distribuții autonome a bunurilor — fiecare bun social ar trebui să fie autonom în sfera sa.

În aceste condiții, o societate este dreaptă dacă fiecare dintre bunurile distribuite ajunge la oameni după niște *raționalități interne*, care țin de „sfera de dreptate” ce-i este proprie fiecărui bun social, și dacă aceste bunuri distribuite nu pot fi uzurpate de către indivizi care posedă un alt bun (spre exemplu, banii). Bunurile sociale despre care se discută ar fi, spre exemplu, „dragostea”, „educația” și „asigurările medicale”. „Dragostea” trebuie distribuită după logica sa internă și anume libera decizie a subiecților, „educația” trebuie distribuită după meritul academic, iar „asigurările medicale”, după necesitate. Astfel, o societate este dreaptă dacă „dragostea” se distribuie ori de câte ori cineva vrea să o ofere altcuiva și nu în funcție de alte considerente, cum ar fi averea sau vârsta, „educația” se distribuie numai după meritul academic, iar îngrijirile medicale sunt accesibile oamenilor în nevoie etc. Numai aceste *sfere ale dreptății* pot să asigure realizarea egalității, dar nu a oricărui fel de egalitate, ci a *egalității complexe*. Walzer susține o egalitate situată în context, nu distribuită în niște „porții” egale dar fără relevanță pentru oameni și pentru situațiile complexe, sociale și de viață, în care se găsesc. Nu poate exista o modalitate unică de distribuție care să fie și una dreaptă și nici nu poate fi aducătoare de dreptate distribuirea unui bun social după distribuția dominantă a bunurilor din alte *sfere* („dragostea” după logica „educației” etc.). Egalitatea care ține cont de aceste delimitări consacrate de valorile trăite de oameni în comunitate este singura legitimă și realizabilă. *Egalitatea complexă* este ancorată în realitățile cu care se confruntă comunitatea și nu în principii ipotetice sau utopice care se mențin numai la nivelul dezirabilului. „Niciun bun social x nu va fi distribuit bărbaților și femeilor care posedă un alt bun y numai fiindcă-l posedă pe y și fără a ține cont de semnificația lui x, pentru acei bărbați și acele femei”.⁵

Walzer arată deschiderea sa pentru înțelegerea profundă a tipurilor de bunuri și a specificului acestora în vedea realizării unei distribuții juste: „Numesc un bun dominant dacă indivizii care îl dețin, datorită acestei posesiuni pot avea acces la o gamă largă de alte bunuri. Este monopolizat ori de câte ori un singur bărbat sau femeie, un monarh în lumea valorii — sau un grup de femei și bărbați, oligarhi — îl dețin cu succes împotriva tuturor rivalilor. Dominanța descrie un mod de folosire a bunurilor sociale care nu este limitat de semnificațiile lor intrinseci, sau care modelează aceste semnificații după propria imagine. Monopolul descrie un mod de posesie sau de controlare a bunurilor sociale orientat spre exploatarea dominanței lor”.⁶ Astfel, inegalitatea nu este eradicată în teoria lui Walzer, ci este limitată astfel încât să nu transgreseze granițele dintre sfere și să nu ajungă să le influențeze funcționarea.

⁵ *Ibidem*, p. 20.

⁶ *Ibidem*, pp. 10-11.

Societatea egalității complexe

Argumentul lui Walzer devine surprinzător, deoarece respinge mai degrabă dominația decât monopolul, susținând distribuirea autonomă a bunurilor, în acord cu semnificațiile specifice fiecărui bun, altfel spus în acord cu specificul fiecărui bun și cu rostul său, în spiritul unei egalități complexe. Decât să se încerce o distribuție cât mai egalitară a oricărui bun care se întâmplă să fie dominant într-o anumită sferă, pentru a diminua dominația, mai just este să se încerce o distribuție *adekvată*, egalitatea rezultând atât din distribuirea autonomă, cât și dintr-o, să zicem, anihilare reciprocă a inegalităților. „Vreau să susțin că ar trebui să ne concentrăm pe o reducere a dominării — și nu, sau nu în primul rând, pe spargerea sau constrângerea monopolului. Trebuie să considerăm ce ar putea însemna să îngustăm domeniul în care bunurile particulare sunt convertibile și să reclamăm autonomia sferelor distributive... să ne imaginăm o societate în care diferitele bunuri sociale sunt deținute în mod monopolist — așa cum sunt și cum vor continua să fie, împiedicând continua intervenție a statului — dar în care niciun bun nu este convertibil în mod generalizat... Aceasta este o societate a egalității complexe. Deși vor exista multe inegalități mici, inegalitatea nu va fi multiplicată prin procesul de conversie. Și nici nu se va însuma inegalitatea în raport cu diferite bunuri, fiindcă autonomia distribuțiilor va tinde să producă o varietate de monopoluri locale, deținute de diferite grupuri de bărbați și femei“.⁷

Ceea ce *nu* trebuie să deducem este că orice monopol ar fi de dorit. Numai monopolul în cadrul unei sfere este acceptabil nu și acela care trece dincolo de granițele sferelor, posibil de convertit, într-un mod molipsitor, de la o sferă la alta. Fiecare principiu propriu fiecărei sfere distributive este distinct. Numai așa regimul egalității complexe este opus tiraniei, stabilind un set de relații care fac dominația imposibilă. „În termeni formali, egalitatea complexă înseamnă că niciun cetățean cu o bază într-o anumită sferă sau cu privire la un anumit bun social nu poate fi dezavantajat prin această situație într-o altă sferă sau cu privire la un alt bun. Astfel, cetățeanul X poate fi ales în detrimentul cetățeanului Y pentru o poziție politică oficială, cei doi fiind așadar inegali în sfera politică. Totuși, cei doi nu vor fi inegali în general, atâta timp cât poziția politică a lui X nu îi conferă avantaje în detrimentul lui Y și în alte sfere — o îngrijire medicală superioară, acces la școli mai bune pentru copii, oportunități antreprenoriale ș.a.m.d.“⁸

Adekvarea principiilor distributive ale bunurilor, la bunuri, precum și la sferele lor firești de acțiune și de existență în societate este un alt nume pentru dreptate. Walzer consideră că dreptatea se înfăptuiește atunci când distribuția bunului respectă principiile de distribuție specifice sferei, decelate prin interpretarea semnificațiilor sociale ale bunului în discuție. Instituțiile și practicile sociale sunt delimitate de dreptate, dreptatea care menține și delimitarea „sferelor“, dreptatea generată de „schimburile blocate“⁹ (o sursă pentru mai multă egalitate). Aceste

⁷ *Ibidem*, p.17.

⁸ *Ibidem*, pp. 19-20.

⁹ *Ibidem*, pp. 282-284.

„schimburi blocate“ nu permit corelarea sau însumarea dominanțelor care s-ar putea petrece prin permeabilizarea granițelor. Dacă puterea de control într-un domeniu al vieții nu implică automat și controlul în alte domenii, atunci există un control împotriva tendințelor tiranice.

Teoria dreptății

Granițele dintre sfere sunt atât precondiție a dreptății, cât și manifestare a dreptății. Din perspectiva acestui argument, o societate medievală iliberală poate îndeplini standarde interne ale dreptății dacă majoritatea membrilor acceptă distribuția inegală a puterii, bogăției și a prerogativelor. Situațiile injuste apar atunci când semnificațiile bunurilor nu sunt rezultatul unei înțelegeri larg împărtășite a membrilor societății, sau atunci când opresiunea accentuată nu le oferă oamenilor posibilitatea de a împărtăși semnificațiile bunurilor sociale în interpretarea pe care ar susține-o, sau, de asemenea, opresiunea nu le oferă oamenilor posibilitatea unor „alegeri autentice“.¹⁰

Walzer arată: „Teoria dreptății este atentă la diferențe, sensibilă la delimitări. Nu reiese din teorie, totuși, că societățile sunt cu atât mai drepte cu cât sunt mai diferențiate. Dreptatea are doar un domeniu mai larg în astfel de societăți, având mai multe bunuri distincte, mai multe principii distributive, mai mulți agenți, mai multe proceduri. Și cu cât dreptatea are un domeniu mai amplu, cu atât mai sigur este că egalitatea complexă va fi forma pe care o ia acea dreptate“.¹¹ Din aceste fraze reiese clar că în concepția lui Walzer există o corelație directă între dreptate și multitudinea de sfere și valori, precum și faptul că dreptatea se realizează prin egalitatea complexă.

Autorul acceptă standardele interne ale dreptății în diverse societăți, inclusiv în cele neliberale (monarhii medievale, sistemul de caste din India) în care membrii societății își asumă diviziunea inegală a puterii, a prerogativelor și a drepturilor, iar principiile distributive sunt considerate de membrii societății în acord cu semnificația socială a bunurilor de distribuit. Dar nu cumva semnificația socială a bunurilor de distribuit este impusă din partea autorității sau, în termenii lui Walzer, dinspre sferele puterii politice și economice care impun norme interpretative și chiar interpretări tuturor sferelor constituite „în jurul“ tuturor bunurilor identificate în societate? Nu cumva bunurile și interpretările din societate care identifică sferele dreptății și bunurile de distribuit sunt impuse și nu împărtășite? Altfel spus, am putea argumenta că aceste situații neliberale nu provin fie în cazul monarhiilor medievale, fie în cazul sistemului de caste din India dintr-o voință populară, din semnificații împărtășite despre bunuri și dreptate, ci dintr-o impunere autoritară, dintr-o voință politică legitimată prin religie și tradiție.

Mai mult, Walzer contrazice un aspect important al teoriei pe care el însuși ne-o propune. Delimitarea dintre sfere este foarte importantă în economia acestei teorii. Fără această delimitare teoria nu se susține. Pe de o parte autorul spune

¹⁰ *Ibidem*, cap. 8.

¹¹ *Ibidem*, p. 315.

clar: „Teoria dreptății este atentă la diferențe, sensibilă la delimitări“. Pe de altă, acesta atrage atenția că pentru a avea cu adevărat egalitatea complexă, trebuie ca sferile dreptății să nu devină vase comunicante, iar inegalitatea dintr-un domeniu nu trebuie să genereze inegalitate în alte domenii sau în alte sfere, după cum nici avantajul dintr-un domeniu nu trebuie să genereze cu necesitate avantaje în alte domenii sau sfere.

Soluția poate veni dinspre perspectivele deschise de alte lucrări ale autorului. Această construcție teoretică privind sferile dreptății câștigă în complexitate printr-un argument dublu, dezvoltat în *Thick and Thin: Moral Argument at Home and Abroad* (1994): primul urmărește să revizuiască ideile despre justiție, critică socială și politică naționalistă de până la el și al doilea discută aceste idei după căderea statelor comuniste din 1989. Acest dublu demers îl ajută pe Walzer să facă o distincție între două feluri de argumente morale: *restrânse* și *extinse*.

Într-o accepțiune restrânsă, moralitatea ține de recunoașterea mutuală a unor principii sau reguli, care se pot găsi în mai toate culturile sau comunitățile politice ale lumii, dar sunt formulate diferit în cadrul acestora. Michael Walzer explică faptul că există o recunoaștere universală a anumitor lucruri ca nedrepte, chiar dacă acestea au loc în niște contexte politice, sociale, economice și culturale diferite. Spre exemplu, tirania, mai ales după eșecul proiectului totalitar, este ușor de recunoscut în politica liderilor din zilele noastre și aproape unanim condamnată ca injustă.

Pluralism, generat de minimalism

Astăzi, arată Walzer, putem vorbi despre existența unui atașament față de guvernarea democratică, atașament care predomină în lume. Același lucru este valabil și în ceea ce privește respectarea drepturilor omului. Există un grup de cazuri unanim condamnate care fac parte dintr-o „familie“ de violări grave ale dreptății, iar discuția se situează pe palierul concepției minimaliste despre dreptate. Dintr-o perspectivă maximalistă, atitudinea morală care stă la baza criticii comunismului este diferită de cea care ar susține tentativa de reformă a societății sau de cea care ar reconstrui o societate dinăuntrul său și care ar necesita un apel la o accepțiune extinsă a dreptății.

Astfel, argumentul autorului identifică orice critică socială de profunzime numai în sânul unei concepții *extinse* sau *maximaliste* despre ceea ce este just care ar fi, într-o descriere fidelă ideilor acestui gânditor, idiomă în limbaj, particulară în ceea ce privește referențialul cultural și circumstanțială, atât din punct de vedere istoric, cât și din punctul de vedere al detaliului în prezentarea faptelor. Semnificațiile și valorile sociale împărtășite, modul comun de a înțelege anumite aspecte sociale nu garantează și moralitatea semnificațiilor, valorilor și a modurilor de înțelegere a societăților instituțiilor, fenomenelor sau valorilor sociale, după cum vom vedea în continuare.

Coabitarea dintre înțelegerea socială comună a drepturilor și libertăților oamenilor (cetățenilor) și fenomene cum ar fi rasismul și sexismul vin să susțină tocmai această ruptură dintre valori și semnificații împărtășite și valori și semni-

ficații juste. În teoria lui Michael Walzer, egalitatea complexă este numai reversul inegalității complexe.

Totuși, gânditorul nu minimalizează rolul unei morale *restrânse* sau *minimaliste* și cu atât mai puțin adevărul și valoarea principiilor moralei *restrânse*, *minimaliste*. Ca și Sissela Bok, Walzer își bazează teoria pe un universalism minimalist. Critica socială care se bazează pe aceste principii *minimaliste*, universale, care transcend particularitățile culturale, este utilă pentru subminarea in justiției în cazurile în care aceasta tinde să fie atotcuprinzătoare, dar este de asemenea utilă și pentru o solidaritate transculturală cu oamenii din diferite culturi și regiuri politice, în virtutea dimensiunii universale pe care principiile justiției *restrânse* o comportă. Teoria minimalistă a dreptății walzeriene încearcă să descrie o *injustiție ltd.*, o injustiție limitată.

Ceea ce observă și dezvoltă Walzer este ideea că această critică socială, izvoară din principii *minimaliste* de dreptate, nu poate fi suficientă și, ca urmare, o critică eficientă, viabilă și de profunzime, nu poate fi decât un produs local, cu note particulare extrem de puternice, manifestate de la aspectele care țin de limbaj, până la cele istorice și până la detaliile care țin de prezentarea faptelor (Thigpen, Downing, 1986:451).

Pe de o parte, precizează autorul, o asemenea critică, atât de necesară și având aceste trăsături, nu poate proveni decât din partea stângii. Pe de altă parte, el observă slabul atașament al indivizilor și al grupurilor față de propria lor istorie, cultură și identitate, care, ca trăsătură ce caracterizează cel mai bine viața socială a oamenilor, își găsește expresia cea mai puternică nu în democrație, ci în tribalism (Miller, Walzer, 1995). De aceea, problema cea mai mare cu care s-ar confrunta orice reformă socială de proporții, operată de pe bazele moralității *maximaliste*, este incapacitatea stângii de a înțelege (și, în consecință, de a orchestra) acest tip special de atașament, care hrănește în permanență principiile dreptății *extinse*.

Ce fel de pluralism susține Walzer? Pluralismul său se referă la sferele dreptății, la bunuri, la interpretările sociale care susțin și impun bunurile, precum și la multitudinea de inegalități diverse, care se anulează unele pe altele dând naștere egalității complexe. Câte sfere tot atâtea tipuri de dreptate? Pluralismul susținut de Walzer se bazează pe toleranță și pe un context democratic în care însăși cultura democratică încurajează nuanțările interpretărilor, varietatea de opinii și distincțiile dintre sfere, distincția dintre public și privat fiind cea dintâi dintre aceste distincții. Walzer spune: „Dacă așa stau lucrurile, trebuie să fim de acord să plătim un preț pentru egalitatea complexă: refuzul de a asocia întregul spectru al bunurilor sociale în baza unui singur talent sau a unei singure realizări, în stat, în piață sau în arte și științe ne poate priva de unele realizări mărețe și glorioase. Dar ne va și elibera de elementele tiranice. Presupun că elementele tiranice își planifică lesne carierele. Societățile injuste preferă proiectele simplificate susținând promisiunea că succesul înregistrat în câștigarea unui bun social poate fi convertit într-un succes general — o paradă triumfătoare prin toate sferele. Dar acest triumf poate fi atins numai pe socoteala altor oameni aflați în căutarea altor bunuri, valoroase, dar nondominante.

O societate dreaptă, prin contrast, stimulează elaborarea unor planuri de viață mult mai complicate, în care sinele se distribuie singur între sfere în mod simultan, ca părinte iubitor, muncitor calificat, cetățean angajat, student apt, critic cu discernământ, membru credincios al bisericii, vecin îndatoritor. Fără îndoială, este ușor să ne imaginăm că oamenii se distribuie în acest fel și nu câștigă tot atâtea adjective flatante. Vreau numai să argumentez că suntem mult mai probabil tentați să ținim către aceste diferite calități (poziții sociale) dacă suntem siguri că există forme de răsplată intrinseci sau cel puțin diferite pentru fiecare dintre acestea și nu este o răsplată unică pentru toate¹². Astfel, egalitatea complexă cu echivalentul său, inegalitatea complexă, se bazează pe ideea că aceiași oameni nu pot fi avantajați în fiecare sferă pentru același motiv (calitate, performanță, realizare), ci numai pentru motive diferite, de fiecare dată altele pentru a fi adecvate sferei în care acționează.

*Dimensiunea cultural-istorică a sferelor dreptății:
avantaje și dezavantaje*

Abordarea sferelor dreptății este istorică, cu valoare metodologică. Fundamentul teoriei sferelor dreptății este dimensiunea cultural-istorică a acestor sfere. În acest sens putem evidenția filonul comunitarist al teoriei lui Walzer. Oamenii sunt membri ai societății, în cel mai profund sens. Egalitatea se dezvăluie ca o consecință a faptului că toți oamenii sunt „creaturi producătoare de cultură”, ființe care trăiesc în lumi pline de semnificație, pentru că sunt capabili să o producă și pentru că au această nevoie. Autorul consideră că „facem dreptate bărbăților reali și femeilor reale respectându-le creațiile particulare, dreptatea fiind înrădăcinată în înțelegerea distinctă a locurilor, onorurilor, slujbelor, lucrurilor de tot felul, care constituie un mod de viață împărtășit. A trece peste aceste moduri de înțelegere sau a le anula înseamnă întotdeauna să acționezi injust¹³”.

J. Carens¹⁴ observă contradicția faptului că Walzer aduce în argumentul său exemple practice pentru a susține perspective și principii universale. În același timp, putem reitera contradicția observată mai sus între existența unor stări sociale, de fapt, susținerea acestora de către comunitate, și presupusa lor justete. „Folosirea unor frecvente exemple istorice la care apelează Walzer evocă, fără a o adresa direct, problema relației dintre standardele morale contemporane și trecut. Unul dintre țelurile lui Walzer pare a fi să ne facă mai conștienți cu privire la diferențele în înțelegerile sociale ale bunurilor fără a solicita imperativ judecarea acestor diferențe, deoarece critica morală ar fi anacronică¹⁵”. În perspectiva acestui studiu, concepția minimalistă a dreptății nu se constituie ca relativism moral, ci ca bază a complexității teoriei sale sociale. Teoria sa minimală a dreptății permite și susține respectul pentru persoane și comunități, ca factori esen-

¹² Walzer, *op. cit.*, 1983, pp. 37-38.

¹³ *Ibidem*, p. 314.

¹⁴ J. Carens, „Complex Justice, Cultural Difference and Political Community”, în D. Miller și M. Walzer (editori), *Pluralism, Justice and Equality*, Oxford, Oxford University Press, 1995, pp. 45-66.

¹⁵ *Ibidem*, p. 58.

țiali de opoziție față de dominație, precum și pentru dreptul la libertate, pentru dreptul la asociere și pentru dreptul la viață fără de care discuția despre dreptate și sferele dreptății ar fi un nonsens. De asemenea, teoria sa minimală a dreptății reprezintă suportul pentru toleranță și pluralism în societate. Tocmai pentru că nu tot ceea ce este împărtășit pe larg în societate este și moral, îngăduința pentru diversele concepții (istorice) de bine, susținute de valorile și semnificațiile împărtășite ale unei comunități sau societăți, chiar dacă nu se transformă automat în concepții despre dreptate sunt un izvor de toleranță și pluralism. În caz contrar, pe de o parte, concepția despre justiție ar fi o impoziție, ceva străin și nu un produs al valorilor și semnificațiilor împărtășite, iar pe de altă parte, unicitatea concepției despre justiție ar putea conduce la tentația de a o impune printr-un aparat de stat în toate sferele sociale și astfel ar conduce la totalitarism.

Demersul autorului este de tip liberal, deși este adesea clasificat ca autor comunitarist. Autorul sugerează să considerăm liberalismul ca pe un mod de a desena un fel de hartă a lumii sociale și politice. Un an mai târziu, în 1984, autorul explică ideea într-un articol intitulat chiar „Liberalismul și arta separării”. „Liberalismul transformă lumea într-o lume a zidurilor, dar fiecare dintre aceste ziduri creează o nouă libertate”.¹⁶ Astfel zidul dintre biserică și stat face posibilă o sferă a libertății religioase publică și privată în care nici politicienii și nici birocrații nu au dreptul intruziunii. Linia trasată între vechea biserică-stat și universități a creat posibilitatea libertății academice, datorită căreia profesorii pot preda și credincioșii pot crede în mod independent, prin activități independente unele de altele. Demarcația dintre societatea civilă și comunitatea politică face posibilă existența sferei întreprinzătorilor liberi și a competiției economice. Abolirea guvernării prin intermediul dinastiilor a deschis calea carierelor sociale și politice datorate talentului, vocației, pregătirii și specializării într-un domeniu. A dispărut astfel predeterminarea prin naștere și sânge regesc și a apărut autodeterminarea prin luptă și autorealizare.

Separția dintre domeniul public și cel privat a creat sfera libertății individuale și familiale (în primul rând libertatea de a citi cărți, de a discuta politică, de a ține un jurnal, de a-i învăța pe copiii noștri ceea ce știm, de a ne cultiva grădina și apoi sfera libertății sexuale). Aici este sursa mândriei cu care apărăm dictonul „Casa noastră este castelul nostru” și a indignării cu care chiar cetățenii obișnuiți sancționează încălcarea intimității. Walzer arată că în timp ce demersul marxist acceptă această separație ca pe ceva real dar care trebuie depășit, liberalismul trebuie respectat pentru persistența în acțiunea de separare, care nu este nici facilă și nici nu decurge de la sine, ci este o chestiune de responsabilitate. „În fiecare caz, instituțiile au responsabilitatea logicii lor interne, chiar dacă sunt supuse unor determinări sistemice. Dinamica logicii interne poate fi reprimată numai de către o forță tiranică ce încalcă granițele (liberale), dărâmand zidurile create prin arta separării.

Liberalismul este cel mai bine înțeles ca argument împotriva acestui tip de represiune. Argumentul ar fi lipsit de semnificație, iar tirania ar fi o politică inutilă

¹⁶ Walzer, „Liberalism and the Art of Separation”, *Political Theory*, nr. 3, 1984, p. 315.

dacă biserici și universități independente, sau state autonome, nu ar exista în lumea reală. Dar acestea pot exista și uneori chiar există. Artă separării nu este o întreprindere iluzorie sau fantastică; este o adaptare morală și politică necesară la complexitățile vieții moderne. Teoria liberală reflectă și subliniază un proces de diferențiere socială care are loc pe termen lung.¹⁷

Walzer versus Rawls

Acest tip special de pluralism este la Walzer baza *teoriei distributive a dreptății*, o alternativă (în mod implicit) critică și la adresa celor două principii ale dreptății, elaborate de către Rawls (primul principiu: *fiecare persoană trebuie să aibă un drept egal la cel mai extins sistem de libertăți primordiale compatibil cu un sistem similar de libertate pentru toți*, și al doilea principiu: *inegalitățile sociale și economice trebuie aranjate astfel încât acestea să fie deopotrivă (a) spre cel mai mare beneficiu al celor mai dezavantajați și (b) atașate unor posturi publice și poziții accesibile tuturor în condițiile unei egalități echitabile de oportunități*) (Rawls, 1971).

Concepția liberală a lui Rawls instituie o „cerință” liberală „clasică”, aceea care corelează garantarea drepturilor și libertăților individuale cu posibilitatea individului de a deveni liber, de a acționa autonom, de a-și forma propria concepție despre bine și de a trăi în raport cu aceasta.

Fundament al teoriei rawlsiene, cele două principii au o sursă teoretică, abstractă și mai degrabă ambiguă, în timp ce tezele dezvoltate de către Walzer au drept fundament valori „verificate” în viața indivizilor, păstrate și respectate de către oameni tocmai datorită faptului că sunt semnificative pentru viața lor.

Pe de altă parte, la Rawls, este datoria statului și a guvernului, chiar mai mult, este sarcina principală a acestora să asigure și să distribuie just libertățile individuale precum și resursele economice ale indivizilor.

Ceea ce au în comun John Rawls și Michael Walzer este o situație divergentă în raport cu egalitatea strictă, sau „egalitatea simplă” așa cum o denumesc Walzer. La Rawls, diferențierea de egalitatea simplă se realizează în baza „principiului diferenței”, care îngăduie anumite inegalități care fac ca cei mai puțin privilegiați să se situeze totuși mai bine decât s-ar situa în condițiile unei egalități simple. Acest principiu deosebit de abstract marchează unele similarități cu argumentul separării sferelor justiției, care conducea la limitarea inegalităților și, în consecință, la egalitatea complexă. Atât principiul diferenței, al lui Rawls, cât și conceptul de sfere ale dreptății la Walzer se apropie de conceptele de noroc și responsabilitate în viața socială și economică, tratate în lucrările mai recente, fără a le aborda propriu-zis.

Un alt aspect comun este o anumită îndepărtare de discutarea rolurilor și aspectelor morale în raport cu problema meritului. La Rawls beneficiile rezultate prin naștere, în termeni de bogăție sau calități fizice și intelectuale, nu îndreptățesc moral beneficiile care ar putea fi acordate oarecum automat, căci ar fi rezul-

¹⁷ *Ibidem*, p. 319.

tatul unei „loterii naturale“. În același timp oamenii cu realizări deosebite sunt îndreptățiți moral la unele „așteptări legitime“ ale unor beneficii. Interpretând această problemă în perspectiva teoriei minimaliste a dreptății, beneficiile rezultate de pe urma premierii unor calități fizice sau intelectuale deosebite ar reprezenta o încălcare a cerinței walzeriene de separare a sferelor justiției.

La Walzer, distribuția justă vine din respectarea delimitării dintre sferele dreptății și deci dintre bunurile sociale stabilite conform înțelegerii sociale a acestora, conform semnificațiilor comune și idealurilor sociale comune. Ca atare nu există nicio impoziție, fie superioară, externă comunității, străină, în privința distribuției bunurilor. Distribuția justă este legitimată de tradiție. Concepția lui Walzer este în acest sens o concepție comunitaristă limpede. Așa cum se explică în lucrarea *Habits of the Heart* (Bellah, et al), oamenii împărtășesc în comunitate o istorie relevantă din punct de vedere moral. Istoria devine astfel o suită de amintiri comune, „validate“ de către comunitate, din care se decelează în comunitate și idealurile și aspirațiile. Aceste idealuri și aspirații devin bun comun și orientează cumva definiția și înțelegerea celorlalte bunuri.

Walzer se înscrie în acest sens în filiera comunitaristă heterogenă (Alasdair MacIntyre, Michael Sandel, Charles Taylor) a lucrărilor care critică lucrarea lui John Rawls *A Theory of Justice* din 1971 în special din perspectiva criticii rolului crucial al guvernului în garantarea libertăților și distribuirea justă a bunurilor, precum și a evidențierii rolului comunității în raport cu asigurarea dreptății.

Dworkin versus Walzer

Ronald Dworkin rezumă teoria egalității complexe la ideea că fiecare resursă trebuie distribuită după principiul potrivit al sferei respective, succesul într-o sferă trebuind să nu influențeze nicio altă sferă pentru a nu permite dominația. Acesta îi reproșează lui Walzer lipsa de concretețe în privința funcționării societății și faptul că nu precizează cine ar trebui să aibă ce fel de parte din care anume resurse. Este ca și cum Walzer ar fi dorit să inventeze o formulă care să măsoare nedreptatea în orice fel de societate.¹⁸

Pentru Ronald Dworkin, Walzer atrage atenția asupra faptului că toate culturile politice liberale occidentale trebuie să realizeze că tocmai atașamentul lor față de autonomia individului ca și față de egalitatea șanselor reprezintă o moralitate maximalistă a dreptății, pusă la punct de către Occident — și pentru Occident — și deci aceasta nu trebuie să fie impusă într-un mod imperialist asupra tuturor oamenilor.¹⁹ Mai ales judecățile de ordin politic necesită o asemenea prudență încât nu pot fi călăuzite exclusiv de niște principii morale generale (sau, altfel spus, de principiile *minimaliste* ale dreptății).

Walzer răspunde criticilor lui Dworkin precizând că nu a afirmat niciodată că principiile distributive ar fi determinate. Dimpotrivă, fiind rezultat al inter-

¹⁸ <http://www.nybooks.com/articles/archives/1983/apr/14/to-each-his-own/>.

¹⁹ R. Dworkin, *A Matter of Principle*, Cambridge MA, Harvard University Press, 1986.

pretării acestea iau forme caracteristice societății și bunurilor așa cum sunt concepute și înțelese la un moment dat. Nici prioritățile unei societăți nu sunt prestabile, ci sunt tot rezultat al tradițiilor (valorilor și idealurilor împărtășite) și/sau al interpretărilor dominante.

Un alt aspect critic căruia îi răspunde Walzer este problema dezacordurilor din societate. În timp ce Dworkin afirmă că atâta vreme cât oamenii pot fi în dezacord, nu există semnificații împărtășite, Walzer argumentează că atunci când dezacordul se manifestă într-o tradiție orice argumente se aduc se bazează pe semnificațiile comune pentru a putea fi convingătoare și astfel evidențiază valorile și idealurile împărtășite.

În problema relativismului, Walzer declară că orice principii universale ale dreptății sunt hazardate, dar că toți oamenii împărtășesc unele sau altele dintre valorile dreptății, sau toate, putând diferi totuși prin interpretările oferite. Oricum, toți oamenii doresc să ajungă la concluzii morale și fac interpretări în acest sens, interpretări care pot fi particulare de la societate la societate. Autorul afirmă clar că nu consideră că principiile de dreptate potrivite americanilor ar putea fi aplicabile și babilonienilor.

Deși după răspunsurile lui Walzer Dworkin afirmă că-i înțelege mai bine poziția, el se întreabă în continuare ce anume face ca o interpretare a unei tradiții morale să fie mai bună decât o alta. Dworkin observă că numai un studiu antropologic asupra practicilor societății americane ar putea fi cu adevărat neutru, pe când disputa între două tradiții nu poate fi soluționată decât politic. Acesta se apropie de Rawls prin aceea că vede posibilitatea unei relevanțe practice într-un argument care pornește de la principii generale. Situându-ne în acest aspect în acord cu Dworkin, care arată că teoria politică și nici teoria dreptății nu trebuie să fie o oglindă a consensurilor și disensiunilor comunității, spunem că eforturile politice și juridice sociale sunt chemate „să facă ordine“, legitimând anumite elemente ale tradiției și anumite interpretări. Așa cum am mai observat, semnificațiile împărtășite ale unei societăți pot fi negative, din perspectiva unei elite liberale, chiar dacă din perspectiva facțiunilor de dreapta sunt firești: spre exemplu, semnificațiile împărtășite ale unei societăți, ale unei comunități sau doar ale unor grupuri pot fi rasiste sau sexiste, fiind necesar un efort conjugat, atât politic, cât și la nivelul principiilor și normelor de drept, pentru delegitimarea și eliminarea acestora.

Concluzie

Meritul lui Walzer este de a încerca o teorie socială și filosofică a dreptății care plasează accentul în mod aproape paradoxal atât pe consens, cât și pe pluralism. Teoria sa se situează mai aproape de oameni, de comunitate și de viața lor de zi cu zi, oferind oamenilor și comunității rolul central în realizarea egalității complexe și a justiției. Refuzul impunerii unor detalii care țin de principii de dreptate abstracte („străine“) nu înseamnă pentru Walzer abandonarea principiilor drep-

tății. *Autodeterminarea*, în sens politic, nu este doar un principiu al democrației moderne printre multe altele, ci reprezintă principiul politic care este în mod esențial bazat pe o aspirație culturală aproape universală (Goodin, 1997). De aceea, *autodeterminarea* este baza firească pentru elaborarea principiilor *maximaliste* ale dreptății, specifice indivizilor care vor beneficia de pe urma lor. Aceste idei sunt dezvoltate într-o lucrare din 1997, *The Politics of Difference: Statehood and Toleration in a Multicultural World*.

Pluralismul bazat pe teoria minimalistă a dreptății din *The Spheres of Justice* constituie o bază pentru celebrarea diversității stilurilor de viață, care generează, la rândul lor, patru moduri posibile de raportare tolerantă la acest *pluralism* al creațiilor culturale (în care inclusiv viața fiecărui om este o creație culturală) și anume: renunțare, indiferență, curiozitate și entuziasm. Walzer nu studiază toleranța față de indivizii excentrici sau disidenți, ci mai ales ca bază pentru apărarea drepturilor individuale, fie când acestea sunt exercitate în comun, în cadrul asociațiilor voluntare, al confesiunilor sau într-un cadru mai larg, cultural, care trebuie considerată în corelație cu tentativa realizării egalității complexe, oferind teoriei sale un caracter democratic.

Deși celebre prin *teoria distributivă a dreptății*, opera lui Walzer își câștigă substanța din acest concept generos al idealurilor morale împărtășite de indivizi în comunitate (societate), bază conceptuală pe care sunt construite și *teoria distributivă a dreptății* și *egalitatea complexă* și perspectivele sale asupra democrației și libertății.

BIBLIOGRAFIE

- Bellah, R., *et al*, *Habits of the Heart*, Berkeley, University of California Press, 1985.
- Bok, S., *Common Values*, Columbia, University of Missouri Press, 1995.
- Cohen, Joshua, „The Spheres of Justice“, *The Journal of Philosophy*, vol. 1, 1986, pp. 457-468.
- Dworkin, Ronald, „To Each his Own“, *New York Review of Books*, April 14, 1983, pp. 4-6, republicat în Dworkin, Ronald, *A Matter of Principle*, Cambridge MA, Harvard University Press, 1986, cap. 10.
- Goodin, Robert E. „The Politics of Inclusion“, în *Current Issues in Political Philosophy: Justice in Society and World Order*, P. Koller, K. Puhl (eds.), Vienna, Hölder-Pichler-Tempsky, 1997, pp.133-146.
- Goodin, Robert E. și Philip Pettit, *Contemporary Philosophy: An Anthology*, vol. 4, New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 1997. Mai ales partea a VI-a, „Equality“.
- Gutmann, Amy, „Justice across the Spheres“, în Miller, David și Michael Walzer (editori), *Pluralism, Justice, and Equality*, Oxford, Oxford University Press, 1995, pp. 99-119.
- Howard, Michael W., „Walzer's Socialism“, *Social Theory and Practice*, no. 12, 1986, pp. 103-113.
- Miller, David și Michael Walzer (editori), *Pluralism, Justice, and Equality*, Oxford, Oxford University Press, 1995.
- O'Fallon, James M., „The Meanings of Justice“, *Texas Law Review*, vol. 62, pp. 763-764.
- Thigpen, Robert și Lyle Downing, „Beyond shared understandings“, *Political Theory*, 14, 1986, pp. 451-472.
- Walzer, Michael, „The Politics of Difference: Statehood and Toleration in a Multicultural World“, *Ratio Juris*, vol. 10, no. 2, 1997, pp. 165-176.

Walzer, Michael, *Thick and Thin: Moral argument at home and abroad*, Notre Dame, London, University of Notre Dame, 1994.

Walzer, Michael, „Liberalism and the Art of Separation“, *Political Theory*, nr. 3, 1984, pp. 315-330.

Walzer, Michael, *The Spheres of Justice: A defense of pluralism and equality*, New York, Basic Books, 1983.

SITE-URI

<http://plato.stanford.edu/entries/justice-distributive/>.

http://www.metajournal.org/articles_pdf/130-140-v-tutui-meta5-tehno.pdf.

<http://www.nybooks.com/articles/archives/1983/apr/14/to-each-his-own/>.

<http://www.nybooks.com/articles/archives/1983/jul/21/spheres-of-justice-an-exchange/>.

<https://litigation-essentials.lexisnexis.com/http://dare.uva.nl/document/5246>.

<http://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/5448/J-Philosophy-1986.pdf?sequence=1>.